

Komu patrí súčasnosť¹

Who the present belongs to

Viera Zozuláková

DOI: 10.17846/SS.2020.5.2.103-119

Abstract

This paper discusses some of the major changes in the present-day society, which is in a very difficult economic, social and cultural situation, full of different measures and restrictions. The question who the present belongs to is raised. Paul Elie, in his commentary for the New Yorker, notes the dynamics of the crowd, which embodies the reaction to the accumulated problems of the present – protests against oppression, restrictions, racism, rising unemployment, rising insecurity (people live from one episode to another episode, as stated by Bauman). European society, once built on Christianity, is changing dramatically. Traditional values that have been providing a sort of secure background for a very long period of history, are gradually emptying. Politicians declare their commitment to Enlightenment values and liberal democracy. The gradual secularization of Western countries and the spread of communist atheism transformed the perception of traditional values. The Christian faith becomes an individual matter, not a matter of society as a whole. In the name of freedom, Christianity is publicly despised. Religion becomes a kind of private lifestyle. Success, money and power come to the fore. It seems that the prototype of (post)modern man is a secular humanist. In the paper we analyse the transformation of modern and postmodern society mainly through the ideas of Merton, Bell and Latour. We present the conclusions from the research of the Pew Research Center conducted in the years 2015 – 2017

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0116.

entitled *Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues*, which relate to the perception of one's culture as superior to other cultures and understanding religion as a component of one's national identity.

Keywords: crowd power, rebellion, criticism, religion, faith, human rights, postmodern society

Spisovateľ a publicista Paul Elie² uverejnil komentár s názvom *The Present belongs to Crowds*. Elie poukazuje na skutočnosť, že naša spoločnosť a náš verejný život je konštruovaný okolo davu. Dav v uliciach predstavuje nielen kúpnu silu, život spoločnosti, dav predstavuje aj pocit sily a možnej zmeny, ak ide o protesty, ale aj pocit zlyhania, ak ide napríklad o davy čakajúce v USA na potravinový prídel. „Naliehavé otázky nášho verejného života zahŕňajú davy: ich povahu, moc, riziká a nevyhnutnosť. Rovnako tak otázku, akú formu by mala mať naša spoločnosť v blízkej budúcnosti. Je to budúcnosť zatienená pandémiou a preniknutá novým povedomím o nespravodlivosti, ktorá nasleduje, keď polícia nebude zaobchádzať s občanmi ako s jednotlivcami, ale ako s členmi skupiny – s davom“ (2020). Elie sa zamýšľa nad obrazom davu z roku 1989 v knihe Mao II od prozaika Dona DeLillo, ktorý vo svojom románe ponúka myšlienku, aby budúcnosť patrila davom. Konštatuje, že „budúcnosť, ktorá patrí davom, je naša súčasnosť. V apríli ste si mohli myslieť, že ‚davy skončili‘ – pretože americký ľud bol z verejných priestorov rozptýlený príkazmi ‚ostať doma‘, fyzickým dištancom a strachom z infekcie. Davy sa samozrejme neskončili. Rok 2020 je v Amerike definovaný obrazmi davov, ktoré konkurujú tým z roku 1989“ (2020).

Ten istý fenomén môžeme pozorovať aj v iných krajinách. Masové protesty žltých viest v Paríži reagujúce na zmeny v ekonomickom a sociálnom zabezpečení vystriedali obmedzenia súvisiace so šírením nového typu koronavírusu a francúzsky prezident Macron poslal do ulíc armádu, aby dohliadala na zákaz vychádzania. Francúzi boli zdesení pohľadmi na obrnené transportéry v uliciach Paríža. Fotografie a videá zaplnili denníky a sociálne siete. Média v rôznych krajinách od jari zverejňujú zábery z prázdnych miest a ulíc, informujú o dodržiavaní zákazov

² Paul Elie pôsobí v Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs, Georgetown University, Washington, D.C.

a nariadení. Nájdu sa aj ľudia, ktorí si túto atmosféru chvália a hovoria, že lepšie zábery ešte nikdy neurobili.

Núdzový stav a nové nariadenia sa v rukách niektorých politikov stali nástrojom na umlčanie nás, prostriedkom na obmedzovanie základných práv a slobôd. Tento bezprecedentný stav kontroly v spoločnosti trvá od marca 2020. V posledných dňoch vyšli do ulíc davy vo Veľkej Británii, Nemecku, Francúzsku, Slovensku, Čechách, Slovinsku, Španielsku, USA a mnohých ďalších krajinách. Protestovali najmä proti ekonomickým a sociálnym obmedzeniam spojených so šírením nového typu koronavírusu, no davy v uliciach rôznych krajín dlhodobo upozorňujú na znižovanie sociálnych istôt, zneužívanie politickej moci v daných krajinách, na porušovanie zákonov, slabú vymožitelnosť práva, odklon od tradičných hodnôt a na porušovanie ľudských práv. Demokracia už prakticky neexistuje, lakonicky konštatuje Noam Chomsky, a dodáva, že existuje plutokracia s rôznymi stupňami a druhmi jednotlivých slobôd. Sme svedkami podivného divadla, ktorého dramaturgiu píšu politici a dravé médiá v ich rukách. Žijeme v atmosfére, ktorá je podľa Zigmunda Baumana pre vystrašenú väčšinu (Tížik 2010).

Vzbura, kritika a bezhraničná sloboda

Diskusie v odborných kruhoch lavírujú okolo témy moderny, nesko-rej moderny, postmoderny či post-industriálnej spoločnosti. Hľadajú sa možnosti vymedzenia súčasnej doby, fázy prerodu, dopady v kultúre, sociálnom živote, ekonomike a ekológii. Nastolujú sa otázky, čo z moderny ostalo, čo bolo postupne odstránené a čo je pod vplyvom liberalizmu a sekularizmu nahrádzané inými predstavami o živote spoločnosti. Bruno Latour konštatuje, že sme nikdy neboli moderní, sme len dedičmi osvietenstva, s ktorým sme sa doteraz nevyrovnali. Axel Honneth v rozhovore o súčasnej dobe a procese individualizácie vysvetľuje, že vo svojej knihe *Das Recht der Freiheit* objasňuje, „ako veľmi závisí naša individuálna sloboda od inštitucionálnej garancie môcť sa zúčastňovať na súvislostiach spoločenského konania nenútene a bez strachu“ (Dunaj, Suvák 2014, 885 – 886).

Strach a vzbura, sila davu a sila kritiky spoluvytvárajú každodenný obraz súčasnej spoločnosti. Presvedčenie, že človek má v zmysle neobmedzenej slobody neobmedzené právo kritizovať kohokoľvek, čokoľvek a vyjadrovať sa aj k problematike, ktorej v skutočnosti nerozumie,

umocňujú médiá a sociálne siete. Dennodenne sme zahlcovaní selektívnymi informáciami o „top udalostiach“ intenzívne rezonujúcich v posledných mesiacoch. Príklad vplyvu šírenia strachu a psychologické manipulácie je zrejme najviac viditeľný pri politickom rozhodnutí zatvárať kostoly a tým znemožniť veriacim zhromažďovať sa a zúčastňovať sa na bohoslužobných obradoch jednotlivých cirkví, prípadne len vo veľmi obmedzenom počte. Polícia toto nariadenie kontroluje, má právo udeľovať pokuty a tých, ktorí toto nariadenie porušujú, zadržať. V médiách i na sociálnych sieťach je nesúhlas biskupov, kňazov a veriacich neustále agresívne napádaný. Veriaci sú v tejto súvislosti permanentne osočovaní, zosmiešňovaní a urážaní. Stali sa obeťami absolútnej neznalosti podstaty kresťanstva a kresťanskej viery. Došlo to až tak ďaleko, že politici začali rozhodovať o práve veriacich zúčastňovať sa na Eucharistii a kňazom nemocnice nedovoľujú prístup k zomierajúcim ľuďom s podozrením na covid-19. Tieto politické rozhodnutia dokazujú, že množstvo ľudí v spoločnosti absolútne nerozumie kresťanstvu ako takému a nechápe základné pravidlá fungovania kresťanskej cirkvi. Odhaľuje hĺbku formalizmu vo vzťahu k viere, ktorá formovala Európu. Z právneho hľadiska môžeme konštatovať, že veriacim sú upierané základné práva spojené so slobodou a praktizovaním vierovyznania. Cirkvi sú bezprecedentne obviňované z podpory šírenia vírusu v spoločnosti, médiá neustále informujú, koľko kňazov zomrelo s podozrením na covid-19, koľko kňazov a veriacich porušilo stanovené nariadenia. Spôsob informovania sa líši v závislosti od krajiny, v ktorej dané médiá pôsobia a od charakteru týchto médií. Bruno Latour analyzuje silu kritiky, argumenty moderných a postmoderných ľudí a uvádza: „Na základe istoty, že človek je tvorcom svojho osudu, môžu moderní ľudia kritizovať a odhaľovať, pranierovať a haniť iracionálne viery, scientistické ideológie a neoprávnenú nadvládu expertov, ktorí si nárokuje vyznačovať obmedzenia pre činnosť a slobodu“ (2003, 57). Kritika kresťanského prístupu a odmietanie viery predstavuje istú formu zavrhovania vlastného kultúrneho ukotvenia a identity.

Najvyššie hodnoty moderného a postmoderného sveta

Politici v západnej Európe vyhlasujú, že sa prikláňajú k osvietenským hodnotám a liberálnej demokracii. Spoločenská realita ľudí ako dejinná forma bytia bola vnímaná ako pamäť ľudstva, v ktorej sú uložené

hodnoty naplňajúce vlastné predstavy o živote, dobre, slobode, spravodlivosti, pravde, šťastí, láske a blahobyte (Bilasová 2012, 9). Je všeobecne známe, že Európa bola postavená na kresťanských hodnotách. Človek má žiť a konať tak, aby naplňal podstatu kresťanského života. Postupnou sekularizáciou západných krajín a šírením komunistického ateizmu však dochádza k transformácii vnímania tradičných hodnôt. Kresťanská viera sa stáva individuálnou záležitosťou, nie záležitosťou celej spoločnosti. Pod rúškom liberálnej demokracie je, v mene slobody a ochrany ľudských práv zo spoločnosti postupne odstraňovaný starý poriadok a nahrádzaný novým poriadkom. Náboženstvo je už len osobnou záležitosťou jednotlivca, stáva sa druhom súkromného životného štýlu. Daniel Bell upozorňuje, že táto skutočnosť vedie k rozštiepeniu kultúrneho systému minulosti a k jeho hodnotovému vyprázdňovaniu. „Kultúrna sféra je sférou významov“, hovorí Bell a vysvetľuje, že náboženstvo, ktoré predstavuje „najstarší pokus preniknúť do tajomstiev bytia, bolo v histórii hlavným zdrojom kultúrnych symbolov... je hľadaním istoty. Náboženstvo utkalo okolo spoločnosti sieť tradície, ktorá bola zdrojom zmyslu a významu všetkých vecí a strážilo brány kultúry... Zdrojom uspokojenia a kritériom žiadúceho spoločenského správania sa v modernej spoločnosti nestáva práca, ale životný štýl. Paradoxne sa pritom životným štýlom, predstavujúcim imidž slobodného Ja... stal životný štýl umelca, ktorý sa búri proti spoločenským konvenciám“ (2000, 17 – 21). Práve vzbura proti konvenciám a snaha o zmenu dominujú súčasnej spoločnosti. Z modernity sa stáva reklamný a predajný artikel. V kultúrnej oblasti ide predovšetkým o individuálne uspokojenie a vyjadrenie individuálnej osobnosti. Zmätok, ktorý modernizmus vyvoláva, smeruje k zrušeniu akéhokoľvek zdieľaného mravného poriadku (Bell 2000, 10). Bruno Latour konštatuje, že „všetky definície modernity tak, či onak, označujú zmenu času... nový režim, zrýchlenie, prelom, revolúciu času... modernita označuje zápas, v ktorom sú víťazi a porazení... Starí a Moderní.. V nespočetných sporoch Starých a Moderných vyhrávajú dnes prví tak často ako druhí, a nič už nedovoľuje povedať, či revolúcia starý režim dorazí alebo dovŕši. Tam pramení skepticizmus, ktorý sa kuriózne nazýva post-moderným, hoci si nie je istý, či bude schopný natrvalo vystriedať Moderných“ (2003, 22 – 23). Snaha nastoliť nový poriadok a vystriedať spoločnosť uznávajúcu kresťanské hodnoty spoločnosťou uznávajúcou sekulárne hodnoty trvá už veľmi dlho.

Od rozmachu kresťanstva sa v európskej civilizácii stalo najvyšším cieľom života dosiahnutie spásy človeka. Základnou podstatou kresťanstva je dvetisíc rokov spoločnosť a účasť veriacich na bohoslužobnom živote cirkvi, ktorý má presné pravidlá. Boh je pre kresťanov najvyšším dobrom a zápas s vlastným egoizmom a vášňami je jedným z cieľov života. Obdobie modernity je často spájané s nástupom obdobia humanizmu a historicko-politickými zmenami tohto obdobia. Práve humanizmus a renesancia v západnej Európe, náboženské nepokoje a spory v kresťanskej Cirkvi, jej rozštiepenie a postupný odklon od pôvodnej kresťanskej tradície spôsobili zmenu vnímania miesta človeka v spoločnosti. Čo má v súčasnom svete najvyššiu hodnotu? „Skutočne moderný je iba ten, kto prijíma vzdialenie Boha z hry prírodných zákonov a zákonov Republiky“, konštatuje Latour, keď analyzuje dielo Hobbesa a Boyla. Zároveň vysvetľuje: „Z Boha sa stáva uzavretý Boh metafyziky, ktorý sa od predmoderného Boha kresťanov odlišuje tak, ako sa príroda odlišuje od starej *physis* alebo moderná spoločnosť od starého antropologického kolektívu... Moderní ľudia uplatnili na uzavretého Boha to isté zdvojenie ako na prírodu a spoločnosť. Jeho transcendencia ho nekonečne vzdalovala, takže nerušil ani slobodnú hru prírody, ani slobodnú hru spoločnosti... Moderný človek môže byť ateista, a pritom ostať nábožný... v 17. storočí došlo z znovuobjaveniu spirituality, to znamená, že všemocný Boh zostúpil do svedomia jednotlivca, pričom nijako nezasahoval do ľudskej spravodlivosti. Celkom individuálne a celkom spirituálne náboženstvo tak umožnilo kritizovať pôsobenie vedy, ako aj pôsobenie spoločnosti, ale z toho nijako nevyplývalo, že Boha treba pozvať do vedy alebo do spoločnosti. Moderný človek mohol byť svetský a zároveň zbožný. Ústavnú záruku neposkytol najvyšší, ale neprítomný Boh, lenže jeho neprítomnosť nijako nebránila do vôle ho využívať vo vnútri svojho srdca. Boh dostal ideálne postavenie, pretože ho dvakrát vložili do zátvoriek. Prvýkrát v metafyzike, druhýkrát v spiritualite. Nijako sa už nebude miešať do vývinu moderných ľudí a zároveň ostane účinný a nápomocný v duchu jednotlivcov“ (2003, 52 – 53). V tejto súvislosti Daniel Bell konštatuje, že „náboženský vplyv v spoločnosti postupne slabol a spolu s ním oslabovali aj zábrany. Normou sa stala zmena v zmysle žiadne limity (no limits), nič nie je sväté. Tak vyzeral v polovici 19. storočia ekonomický vývoj a to isté malo platiť aj pre kultúrny vývoj“ (2000, 17).

Pew Research Center pôsobiaci vo Washingtone, D.C. v rokoch 2015 – 2017 realizoval výskum pod názvom *Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues*³ na vzorke 56 000 dospelých (starších ako 18 rokov) v 34 európskych krajinách a výsledky boli publikované v októbri 2018. Výskum sa zaoberal postojom verejnosti k náboženstvu, minoritám a skúmal názory na rôzne sociálne otázky, vrátane vnímania európskych hodnôt, myšlienky nadradenosti Európanov voči iným národom, prisťahovalectvu a chápanie európskej identity. Respondentov na celom kontinente sa pýtali, či súhlasia s tvrdením: „Naši ľudia nie sú dokonalí, ale naša kultúra je nadradená ostatným.“ V záveroch sa uvádza, že „aj keď existujú výnimky, Stredoeurópania a Východoeurópania majú tendenciu tvrdiť, že ich kultúra je nadradená. Osem krajín, v ktorých je tento prístup najrozšírenejší, sú geograficky východné (časť je južná Európa): Grécko, Gruzínsko, Arménsko, Bulharsko, Rusko, Bosna⁴, Rumunsko a Srbsko. Ľudia v strednej a východnej Európe tiež s väčšou pravdepodobnosťou ako obyvatelia západnej Európy tvrdia, že byť narodený vo svojej krajine a mať rodinné zázemie je dôležité pre skutočné zdieľanie národnej identity.“⁵ Autori v záveroch vyzdvihujú skutočnosť, že „všeobecný vzorec východ-západ je zrejmy aj z minimálne jednej ďalšej miery nacionalizmu: kultúrneho šovinizmu“⁶. S označením „kultúrny šovinizmus“ v tomto výskume nesúhlasíme, pretože zistené stanoviská považujeme za prirodzenú a racionálnu príslušnosť ku kultúre a krajine, v ktorej sa človek narodil a žije. Z pohľadu ľudí, ktorí žijú vykorenení v cudzej krajine a hľadajú svoju identitu združovaním sa v komunitách, sa tento jav môže zdať ako kultúrny šovinizmus, avšak nie je to pravda. Ide o obhajobu a príslušnosť k vlastnému kultúrnemu dedičstvu. Navyše, všetky tieto krajiny v minulosti v rôznych obdobiach čelili útokom Turkov a museli brániť svoje teritórium a svoju vieru. V odpovediach respondentov je teda sprítomnená ich historická skúsenosť.

³ Pozri <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

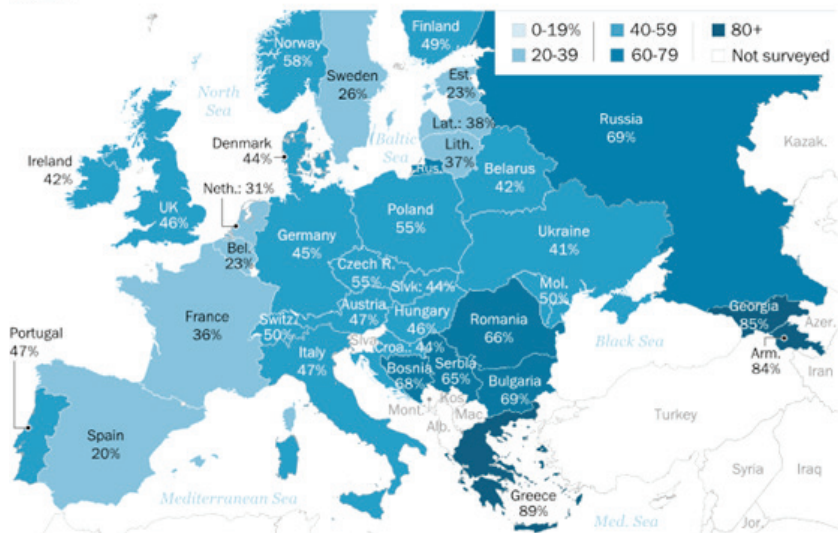
⁴ Autori vo výskume používajú pre Bosnu a Hercegovinu názov Bosna.

⁵ Pozri <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

⁶ Pozri <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

Eastern Europeans are more likely to regard their culture as superior to others

% who say they completely/mostly agree with the statement, "Our people are not perfect, but our culture is superior to others"

Source: Surveys conducted 2015-2017 in 34 countries. See Methodology for details.

"Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues"

PEW RESEARCH CENTER

Ďalej sa respondentov pýtali, či je kresťanstvo európskou hodnotou a aké majú názory na sekularizmus, multikulturalizmus a otvorené hranice. V správe k záverom výskumu autori uvádzajú, že „lídri pri obhajobe svojich postojov k vysoko hodnoteným politickým témam často uvádzajú európske hodnoty. Pojem európske hodnoty však môže pre rôznych ľudí znamenať rôzne veci. Pre niektorých evokuje kresťanské dedičstvo kontinentu, pre ostatných predstavuje širší politický liberalizmus, ktorý zahŕňa oddelenie cirkvi od štátu, azyl pre utečencov a demokratickú vládu. V prípade Európskej únie, ktorej členmi je 24 z 34 krajín, ktoré boli predmetom tejto správy, má výraz európske hodnoty tendenciu znamenať to, čo by Američania mohli považovať za liberálne ideály. *Charta základných práv Európskej únie* zahŕňa rešpektovanie kultúrnych hodnôt a náboženskej rozmanitosti, zákaz diskriminácie na základe náboženstva a sexuálnej orientácie, právo na azyl pre utečencov a záruku voľného pohybu v rámci EÚ. Tieto práva a zásady sú súčasťou právneho systému EÚ a boli potvrdené rozhodnutiami Európskeho

súdneho dvora. Členstvo v EÚ sa v posledných rokoch zmenilo a počnúc rokom 2004 sa výrazne rozšírilo z historického západu do strednej a východnej Európy. Od tohto roku vstúpili do EÚ Bulharsko, Chorvátsko, Cyprus, Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Poľsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. V mnohých z týchto krajín prieskumy ukazujú, že ľudia sú menej vnímaví k náboženskému a kultúrnemu pluralizmu ako v západnej Európe, čo spochybňuje predstavu všeobecného súhlasu so súborom európskych hodnôt.

Nie sú to jediné problémy, ktoré rozdeľujú východnú a západnú Európu. Prudký nárast migrácie do Európy priniesol rekordnú úroveň utečencov z prevažne moslimských krajín a vyvolal tvrdé debaty medzi európskymi vodcami a tvorcami politik o hraničných politikách a národných hodnotách.⁴⁷

Pokiaľ ide o náboženstvo ako kľúčový komponent národnej identity, závery tohto výskumu sú nasledovné: „Postoj k náboženským menšinám v regióne ide ruka v ruku s rozdielnymi koncepciami národnej identity. Keď boli v oblasti vplyvu Sovietskeho zväzu, mnoho krajín strednej a východnej Európy oficiálne vylúčilo náboženstvo z verejného života. Ale dnes je pre väčšinu ľudí žijúcich v bývalom východnom bloku kresťanstvo (či už katolícke alebo pravoslávne) dôležitou súčasťou ich národnej identity. Naopak, v západnej Európe väčšina ľudí nemá pocit, že náboženstvo je hlavnou súčasťou ich národnej identity. Napríklad vo Francúzsku a Spojenom kráľovstve väčšina ľudí tvrdí, že nie je dôležité byť kresťanom, aby ste boli skutočne Francúzmi alebo skutočne Britmi. Samozrejme, nie každá krajina v Európe do tohto modelu spadá úplne. Napríklad v pobaltských štátoch ako Lotyšsko a Estónsko prevažná väčšina ľudí tvrdí, že byť kresťanom (konkrétne luteránskym) nie je pre ich národnú identitu dôležité. Stále relatívne málo ľudí vyjadruje ochotu prijať moslimov ako členov rodiny alebo ako susedov.“⁴⁸

⁷ Pozri <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

⁸ Pozri <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

Fewer people in Western European countries see religion as a key component of national identity

% who say it is _____ to be a Christian to truly share their national identity (e.g. to be "truly Armenian")

Note: In nearly all Central and Eastern European countries, the dominant Christian denomination was included in the question wording (Catholic, Orthodox or Lutheran). For example, in Russia, respondents were asked how important it is to be Orthodox to be "truly Russian." In Bosnia, respondents were asked about their own religious group, whether Muslim or Orthodox. Don't know/refused responses not shown.

Source: Surveys conducted 2015-2017 in 34 countries. See Methodology for details. "Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues"

PEW RESEARCH CENTER

Pristáhovalectvo a neustály prílev migrantov do Európy je vážny problém. Zygmund Bauman hovorí: „Dnes sú mestá smetnými košmi, do ktorých vhadzujeme všetok odpad z globalizovaného sveta. Všetky problémy, ktoré si globálne vyrábame, hádzeme do mesta. A tak potom musia obyvatelia, usadlíci, starosta mesta a mestská rada nachádzať riešenie problémov, ktoré sa tam dostali z globálneho priestoru. Na pleciach mesta je, aby vytvorilo istý modus vivendi medzi prisťahovalcami a medzi starousadlíkmi, a aby im umožnilo jednoducho žiť vedľa seba bez toho, aby sa navzájom zabíjali. Toto je veľmi neistá situácia“ (Tížik 2010).

Dobrá život, peniaze a úspech

Môžeme sa pýtať, či domnelý nový poriadok postmodernej spoločnosti je skutočne poriadkom a aké istoty poskytuje. Žiadnej spoločnosti nechýbajú normy usmerňujúce správanie. Spoločnosti sa ale líšia „v miere, v ktorej sú skupinové spôsoby správania a myslenia, mravy a inštitucionálne zábrany fakticky integrované s cieľmi, ktoré zaujímajú vysoké miesto v hierarchii kultúrnych hodnôt. Kultúra môže viesť ľudí k tomu, aby svoje emocionálne presvedčenie sústredili na komplex kultúrne vyzdvihovaných cieľov a predpísaným metódam ich dosahovania venovali oveľa menšiu emocionálnu podporu. V podmienkach takto diferencovaného dôrazu na ciele a inštitucionálne postupy môžu byť tieto postupy jednostranným vyzdvihnutím cieľov natoľko bagatelizované, že správanie celej rady ľudí usmerňujú iba úvahy o praktickej účelnosti konania“ (Merton 2000, 137). V mnohých krajinách sa tak na najvyššie priečky hodnotového rebríčka dostáva bohatstvo a úspech. Bohatstvo ako symbol úspechu už dávno nie je len doménou americkej kultúry a amerického sna. Robert K. Merton, odvolávajúc sa na slová Georga Simmela, uvádza, že „peniaze sú vysoko abstraktné a neosobné, sú dobre prispôbené tomu, aby boli symbolom prestíže. Či už boli získané podvodom alebo v zhode s inštitucionálnymi pravidlami, je možné si za nich kúpiť rovnaké veci a služby. Anonymita mestskej spoločnosti umožňuje v spojení s týmito príznačnými vlastnosťami peňazí bohatstvo, ktorého zdroj nemusí byť spoločnosti, v ktorej daný plutokrat žije známy, a tam, kde je známy, prináša možnosť ich očistenia s postupom času a využitie ako symbolu vysokého postavenia“ (2000, 140). Môžeme

byť presvedčení, že sekularita poskytuje ospravedlnenie egocentrického správania.

Problémy dominujúce v súčasnej spoločnosti často súvisia s nevyriešenými záležitosťami z minulosti a odkazujú na dávne krivdy, iné vznikajú a zanikajú s plynutím času. Napríklad súčasné Hnutie Black Lives Matter⁹ v USA, ktoré si Paul Elie všíma vo svojom komentári o sile davu, otvorilo pomyselnú pandorinu skrinku nahromadených a nevy povedaných problémov pochádzajúcich ešte z čias kolonializmu a apartheidu. Viac ako polovica zo 45 miliónov Afroameričanov dnes žije v bývalých štátoch Konfederácie (Deep South). Dlhé stáročia boli obyvatelia Ameriky pod vplyvom protestantizmu vedení k pokore a tvrdej práci (s heslom *chcivosť a askéza*), ktorá zaručí človeku finančné zabezpečenie a spoločenský úspech, uskutočnenie amerického sna. Ak Boh dáva človeku príležitosť, je povinný ju využiť, ale nesmie sa svojím bohatstvom vystatovať. Tento prístup sa však zmenil. Tvrdá práca ostala, no asketizmus ľudia odmietajú a odmietajú aj akýkoľvek útlak. Otázka životných šancí a ich využitia je dominantným problémom v spoločnosti. Motivačné slogany hlásajú: nezastavuje sa, nikto ti nemôže zobrať tvoj sen, máš právo túžiť po dobrom živote, po peniazoch, úspechu a bohatstve. V regióne Deep South, ktorý predstavuje jednu z najchudobnejších oblastí Spojených štátov amerických ľudia možno dokážu žiť skromne, ale už nechcú žiť v chudobe. Symbolom problémov v hospodárstve je tzv. Hrdzavý pás (Rust Belt)¹⁰, ktorý označuje oblasť na severovýchode USA, od pobrežia Atlantického oceánu až k Veľkým jazerám. Názov poukazuje na ekonomický úpadok a znižovanie počtu obyvateľov v dôsledku útlmu v sektore ťažkého priemyslu, ktorý bol v tejto oblasti veľmi významný. Dav v uliciach ani štrajky nepomohli.

⁹ Časopis ArtReview zverejňuje každý rok zoznam najvýznamnejších osobností umeleckej scény, jedincov, skupiny a kampane umeleckého sveta. Hnutie BLM sa dostalo na vrchol zoznamu Power 100. Je to prvýkrát, čo sa v zozname umiestnilo hnutie. Časopis uviedol, že vplyv BLM v tomto roku bol bezprecedentný, priniesol a urýchlil zmeny na všetkých úrovniach umeleckého sveta, či už zvrhnutím sôch, zvýšením viditeľnosti čiernych umelcov, menovaním alebo prinútením galérií a múzeí diverzifikovať ich výstavy a prehodnotiť zoznamy umelcov, ktorých zastupujú a spôsoby, ako to robia.

¹⁰ Používanie tohto termínu sa v USA rozšírilo v roku 1980. Hrdzavý pás zahŕňa štáty New York, Pensylvániu, Západnú Virgíniu, Ohio, Indianu, Michigan, Illinois, Iowu a Wisconsin, niekedy je tu zaradované aj Nové Anglicko. Táto oblasť bola považovaná za priemyselné srdce USA.

Niektoré podniky prebrali robotníci pod vlastnú správu a sú viac či menej úspešní. Dokázali sa prispôbiť a postarať o svoju vlastnú budúcnosť. „Cieľ v podobe peňažného úspechu je v americkej kultúre pevne zakorenený,“ uvádza Merton a konštatuje, že „Američania sú na každej strane bombardovaní príkazmi a poučkami, podľa ktorých je správne – a často ide aj o povinnosť človeka – udržať si cieľ navzdory opakovaným nezdarom a frustráciám. Vážení reprezentanti spoločnosti tento dôraz kultúry ešte posilňujú. Rodina, škola, pracovisko – títo hlavní činitelia pri utváraní osobnostnej štruktúry a pri formovaní cieľov Američanov – spoločne zabezpečujú výchovné pôsobenie nevyhnutné k tomu, aby človek nepoľavil z cieľa, ktorý stále uniká z jeho dosahu, a aby bol motivovaný príslubom uspokojenia, ktorý sa nenaplnia. Rodičia slúžia ako akýsi pásový prepravník, ktorý prináša hodnoty a ciele skupiny, ku ktorej patria (predovšetkým ich spoločenskej triedy alebo triedy, s ktorou sa identifikujú). Školy sú oficiálnym sprostredkovateľom panujúcich hodnôt a využívajú na to celý rad učebníc“ (2000, 141).

Problém nerovnakého prístupu k životným šanciam, materiálnemu bohatstvu, či problém novodobého otroctva sa vyskytuje v každej spoločnosti, nielen v tej americkej. Mnohé závisí od toho, ako tento problém spoločnosť vníma, ako k nemu pristupuje a či to spoločnosť považuje za problém. V Európe vidíme davy v uliciach väčšinou vo forme protestných pochodov a zhromaždení namierených proti politickým rozhodnutiam, korupcii, ekonomickým a sociálnym problémom. „Ideológia“ silného individualizmu, úspechu a bohatstva, ako symbolu dobrého života sa udomácnila postupne aj v mnohých post-socialistických krajinách. Psychológ Šimečka hovorí, že ľudia zhodili Boha z piedestálu a postavili na neho peniaze, sex a moc. Teraz sa čudujú, čo sa v spoločnosti deje, pýtajú sa, prečo žijeme v neistote, prečo rastie agresivita, chamtivosť, egoizmus a rozpadajú sa rodiny, partnerské či pracovné vzťahy. Spoločnosť dospela do stavu, že o kresťanstve má veľmi skreslené predstavy. Z mnohých publikovaných článkov v novinách a časopisoch (ak neberieme do úvahy príspevky v liberálnych periodikách, ktoré sú protinábožensky namierené) a stanovísk je možné vidieť, že mnohí kresťanstvu nerozumejú a vytvárajú si vlastné, najmä negatívne predstavy na základe rôznych informácií zverejnených v médiách, alebo na základe toho, čo niekde počuli. Nikolaj Berďajev vyslovuje veľmi kritické slová: „V skorších dobách, v storočiach viery, bolo kresťanstvo

posudzované predovšetkým podľa jeho večnej pravdy, podľa jeho učenia, podľa jeho odkazu, ale náš vek je až príliš zaujatý človekom a tým, čo je ľudské. Zlí kresťania sú sami prekážkou, ktorá vrhá na kresťanstvo tieň. Zlé skutky kresťanov, ich skazené kresťanstvo a násilie zaujíma ľudí viac, než samotné kresťanstvo. A samotné kresťanstvo potom začnú mnohí ľudia nášho veku posudzovať podľa kresťanov, a to podľa nepravých, formálnych kresťanov... Mravné hodnoty ľudí často meriame podľa ich viery a ideálov. Keď sa materialista javí vo svojom osobnom živote ako dobrý človek, oddaný svojej idey, schopný pre ňu prinášať obeť, potom nás prekvapuje touto svojou výškou a býva kladený za príklad“ (1998, 3). Ideálom západného sveta podľa tohto modelu chápania je sekulárny humanista. Meradlom je jednotlivec a hodnotu kultúrnych statkov určuje jeho cítenie a úsudok, respektíve odpoveď na otázku, aký to má pre mňa význam (Bell 2000, 15). Na základe takéhoto chápania spoločnosti a spoločenských hodnôt je zrejmé, že keď si človek ako individuum myslí, že kresťanstvo a viera pre neho ako jednotlivca nemá prínos, je potrebné ju zo spoločnosti odstrániť. V tom lepšom prípade eliminovať jej verejné pôsobenie na minimum. Doba konzumného kapitalizmu, v ktorej sa hedonizmus stal „najvyššou hodnotou a uspokojenie komerčných túžob, predstavuje privilegovanú cestu k šťastiu. Pokiaľ bude kultúra všedného dňa ovládaná týmito významovými referentmi a ak nenastane ekologická alebo ekonomická kríza, hyperkonzumná spoločnosť zotrvá neochvejne na svojej ceste“ (Lipovetsky 2007, 402). To, že je nevyhnutná zmena, je zrejmé, ale je otázne akou spoločensko-kultúrnou transformáciou by mala súčasná materialisticky a hedonisticky orientovaná západná spoločnosť prejsť. Daniel Bell v tomto ohľade vidí riešenie návratom k tradičným hodnotám. Konštatuje, že „náboženstvo je nádejou na obnovu continuity generácií, ktoré nás obracajú k vedomiu našich existenciálnych daností, vedomiu, ktoré je základom pokory a starosti o druhých“ (2000, 54). Gilles Lipovetsky hovorí o post-konzumentských demokraciách, v ktorých už hedonizmus nebude predstavovať základný princíp existencie (2007, 404).

Záver

Na základe uvedenej analýzy sa natíska otázka: Komu patrí súčasnosť? Bolo by jednoduché konštatovať, že nám všetkým. Paul Elie je presvedčený, že patrí davu, Pierre Bourdieu videl hnaciu silu spoločenských zmien

v pôsobení aktivistov a hnutí (Wolf 2018, 310). Doba Lipovetského „paradoxného šťastia“ sa dostáva do ďalších dimenzií, ktoré síce historicky nie sú ničím novým, ale pre súčasníkov znamenajú prelomové zvraty a vzbudzujú oprávnené obavy, čo bude ďalej. Zdá sa, že názory obyvateľov, v mnohých krajinách nie sú pri súčasnom stave spoločnosti relevantné, pokiaľ sa ľudia nevzbúria a nepôjdu do ulíc. Noam Chomsky upozorňuje, že plutokracia – vláda elít, nech už dobu, v ktorej žijeme nazývame akokoľvek, diktuje väčšine spôsob života, vnucuje predstavy o podobe dobra a zla, o tom, čo je správne si myslieť. Na ovplyvňovanie nás ľudí, davov, používajú hlavný nástroj modernej doby – médiá a sociálne siete. Vo voľbách môžu voliť akúkoľvek stranu, no výsledok v Európe je vždy rovnaký, pretože pravidlá nastavuje Brusel.¹¹

Kritika konzumnej spoločnosti, turbokapitalizmu a jeho dôsledkov pre život človeka silnie, ale reálne riešenia prichádzajú veľmi pomaly. V materiálne chápanom svete, v ktorom je ochromená dôvera v spravodlivosť, zákony, tradíciu, či pôvodné hodnoty je jedinou istotou, že neexistujú žiadne trvalé istoty. Je to pochybovanie a cirkularita, o ktorej uvažuje Anthony Giddens. Z náboženského pohľadu je táto situácia chápaná odlišne. Skutočne veriaci človek vníma svet a životnú perspektívu diametrálne odlišne. Hlavnou perspektívou, pevným bodom, ku ktorému smeruje, nie je úspech a bohatstvo, ale Boh, a cestou je život podľa Evanjelia. Je to celoživotné úsilie a zápas. Zygmund Bauman by takýto spôsob života nazval výrazom životný projekt. V rozhovore z roku 2010 hovorí: „Keď som bol mladý, počúval som Jean-Paul Sartra, ktorý nám ponúkal návod na život. Bol veľmi jednoduchý. Zostavte si životný projekt a potom ho krok za krokom realizujte. A teraz, o osemdesiat rokov neskôr, skúste ísť za niekým a spýtajte sa ho na jeho životný projekt. Pozrie sa na vás ako na blázna. Ak má nejaký projekt na najbližší rok, je to veľmi prezieravý človek, ale bežne žijeme od jednej epizódy života k druhej. A sú aj iné okolnosti. Rastie dopyt po riešení a sľuboch... atmosféra je veľmi naklonená ľuďom, ktorí poslúchajú, je pre vystrašenú väčšinu. Skúste im povedať – pozrite sa, ste vystrašení, neistí, nešťastní pre túto konkrétnu vec, ktorá sa stala... je jedno, čo je príčinou. Ale ak sa tieto rozptýlené, roztrúsené úzkosti zhutnia do jednej zásadnej veci, a ak by zvíťazilo presvedčenie, že oprava tejto veci by

¹¹ Pozri rozhovor s N. Chomským. Hyde park civilizace. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10441294653-hyde-park-civilizace/214411058080613-noam-chomsky>

tieto úzkosti mohla vyriešiť, tak toto zjednodušenie ukazuje na začiatok fungovania zákona dobrovoľného otroctva“ (Tížik 2010). Hybnou silou posledných desaťročí je dav v uliciach a aktivisti snažiaci sa vyvolať odpor voči existujúcemu stavu. Zmena je teda nevyhnutná, ale aká to bude zmena, ukáže čas. Či to bude v kultúrnej a spoločenskej oblasti znamenať oživenie náboženstva v západnej spoločnosti v tej či inej forme, nie je jasné, konštatuje Giddens (2010, 156) a dodáva, že sa zrejme obnoví orientácia na určité aspekty života, ktoré budú pripomínať črty tradície, pretože súčasná spoločensko-kultúrna situácia nemôže človeku poskytnúť zmysluplné osobné naplnenie.

Literatúra

- BELL, D. (2000): Kulturní rozpory kapitalismu. Praha.
 BERĎAJEV, N. (1998): O hodnotě křesťanství. Brno.
 BILASOVÁ, V. (2012): Ětos, dejiny, současnost. Prešov.
 DUNAJ, L., SUVÁK, V. (2014): Individualizácia, sociálne patológie a starosť o seba. Rozhovor s Axelom Honnethom. In: Filozofia, roč. 69, č. 10, s. 883-887.
 GIDDENS, A. (2010): Důsledky modernity. Praha.
 LATOUR, B. (2003): Nikdy sme neboli moderní. Bratislava.
 LIPOVETSKY, G. (2007): Paradoxné šťastie. Esej o hyperkonzumnej spoločnosti. Praha.
 MERTON, R. K. (2000): Studie ze sociologicke teorie. Praha.
 WOLF, K. (2018): Power struggles: A sociological approach to activist communication. In: Public Relations Review 44, s. 308-316. DOI 10.1016/j.pubrev.2018.03.004
 ZOZULAK, J. (2019): A Source of Values in the Cultural Life of the Slavs. In: Konštantínove Listy, roč. 12, č. 1, s. 13-21. DOI 10.17846/CL.2019.12.1.13-21.

Internetové zdroje:

- ELIE, P.: The Present belongs to Crowds . Komentár z 5. júla 2020. Dostupné na: <https://www.newyorker.com/news/daily-comment/the-present-belongs-to-crowds>
 Rozhovor s Noamom Chomskym. Hyde park civilizace. Dostupné na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10441294653-hyde-park-civilizace/214411058080613-noam-chomsky>
 TÍŽIK, M.: Zygmund Bauman: Dnešná atmosféra je pre vystrašenú väčšinu. Uverejnené dňa 20.11.2010. Dostupné na <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/168504-zygmunt-bauman-dnesna-atmosfera-je-pre-vystrasenu-vaecsinu>

Výskum Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues. Dostupné na: <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>

Mgr. Viera Zozuláková, PhD.

Katedra sociológie/Department of sociology

FF UKF/ Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University

B. Slančíkovej 1

949 01 Nitra, Slovakia

email: vzozulakova@ukf.sk

ORCID ID: 0000-0001-7035-8743

WOS Researcher ID: AAB-5534-2020

SCOPUS Author ID: 57191340873